

**ПО НИКОИ ВЪПРОСИ ОТНОСНО ВЪЗМОЖНОСТТА
ЗА ВРЕМЕННА ДЕРОГАЦИЯ НА ПРАВОТО НА ДОСТЪП
ДО АДВОКАТ НА ЛИЦЕ, ОБЕКТ НА
НАКАЗАТЕЛНО ОБВИНЕНИЕ**

Антоний Гатов, докторант

Институт за държавата и правото при Българска академия на науките

**ON CERTAIN ASPECTS OF THE TEMPORARY DEROGATION
FROM THE RIGHTS OF A CHARGED PERSON TO HAVE
ACCESS TO A LAWYER**

Antoniy Gatov, PhD Student

Institute for the State and the Law – Bulgarian Academy of Sciences

Abstract: *The following article examines situations where state authorities are derogating certain rights of charged persons in the context of ECJ’s Judgment in the case of Stachev (C-15/24 PPU). It further examines whether the domestic courts can examine and disregards evidence obtained in breach of certain domestic law or EU law requirements.*

Keywords: *criminal proceedings, charged person, right to access to a lawyer, temporary derogation, admissibility of evidence, Directive 2013/48/EU.*

I. ВЪВЕДЕНИЕ

1.1. Регламентацията на правото на защита на гражданите присъства неизменно във всяка съвременна и изповядваща върховенство на правото като висша ценност либерална демокрация. Конституцията на Република България¹ (КРБ, Конституцията) не прави изключение в тази насока, като изрично урежда това право на най-високо конституционно ниво в чл. 56 от КРБ.² Правото на защита е допълнително регламентирано и в чл. 30, ал. 4 от КРБ, в хипотезите на задържане на дадено лице или на привличането му като обвиняем.³ Тълкувайки последната разпоредба, Конституционният съд отбелязва, че „Изричното посочване на това право в наказателния процес има особено значение за задържаня или обвинения гражданин с оглед необходимостта от специфични познания и умения за организиране и провеждане на защитата на правата му и важността на тези права. Това право на адвокатска защита се разпростира за всички стадии на процеса. То може и да не е уп-

¹ Обн. ДВ бр. 106 от 22.12.2023 г.

² Чл. 56 от КРБ: „Всеки гражданин има право на защита, когато са нарушени или застрашени неговите права или законни интереси. В държавните учреждения той може да се явява и със защитник.“.

³ Чл. 30, ал. 3 от КРБ: „Всеки има право на адвокатска защита от момента на задържането му или на привличането му като обвиняем.“.

ражнено от задържания или обвинен гражданин, но след като той вече се е възползвал от него и упълномощил адвокат, това му право не може да бъде ограничено или отнето. Наистина съгласно чл. 31, ал. 4 от Конституцията правата на обвиняемия могат да бъдат ограничавани, когато това е необходимо за осъществяване на правосъдието и преценката за тази необходимост в случаите на законодателно ограничаване (...) се прави от законодателния орган“⁴

1.2. Тълкуването на КС за значимостта на правото на защита (макар и стриктно в контекста на вече образувано наказателно производство, по което е привлечен обвиняем) е напълно релевантно и за случаите, в които няма привлечен обвиняем или все още не е образувано наказателно производство. Това е така, защото „необходимостта“ от „специфични познания и умения за организиране и провеждане на защитата на правата“ на съответно лице, обект на „наказателно обвинение“, в много от случаите възниква доста по рано от привличането му като обвиняем – в хипотези на задържане, на осъществен спрямо него разпит, но в качеството му на свидетел, както и в редица други хипотези. Тази необходимост е обусловена и от факта, че действията на държавните органи срещу лице, което все още няма качеството на обвиняем (съответно – правата, които се полагат само на лицата, придобили това качество) могат да бъдат предопределящи за развитието на цялото вече образувано или бъдещо наказателно производство, както и за реализирането на наказателната отговорност на същото това лице.

1.3. Съвкупността от гореописаните обстоятелства обуславят актуалността и значимостта на поставения въпрос за възможността на държавните органи да дерогират правото на защита и по-конкретно правото на достъп до адвокат, на обвиняеми, както и на лица, които все още не са придобили това процесуално качество.

II. КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ЛИЦЕ, ОБЕКТ НА НАКАЗАТЕЛНО ОБВИНЕНИЕ

2.1. Понятието за „наказателно обвинение“, по смисъла на Конвенцията за правата на човека и основните свободи (КЗПЧОС, Конвенцията), не се тълкува съобразно значението, дадено в националното законодателство на съответните държави, а има автономно значение.⁵ Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ, Съда), при преценка за приложимост на стандартите за справедлив съдебен процес по член 6 § 1 от Конвенцията към конкретен казус, не е обвързан от националната уредба, квалифицираща воденото производство като наказателно или друго.⁶

2.2. Националните съдилища също следва да тълкуват и разбират това понятие в контекста на утвърдените в практиката на ЕСПЧ принципи и съгласно възприетото от Съда тълкуване, независимо от вложения в тях смисъл по националното право, който може да е различен.⁷

2.3. Отправният стандарт при преценка дали дадено нарушение е наказателно е изведен от ЕСПЧ още през 1976 г. в решение по делото *Engel and Others v. the*

⁴ Решение № 9 от 14.04.1998 г. на КС на РБ по к.д. № 6/1998 г.

⁵ Харис Д., О’Бойл М и др. Право на Европейската конвенция за правата на човека. С.: Сиела, 2015, с. 22, ISBN 978-954-28-1728-4.

⁶ *Blokhin v. Russia* [GC], no. 47152/06, § 179, 23 March 2016.

⁷ Тълкувателно решение № 3 от 22 декември 2015 г. по т.д. № 3/2015 г. на ВКС, ОСНК.

*Netherland*⁸ и е затвърден в последващата практика на Съда.⁹ Според цитирания стандарт, при установяване дали определен въпрос трябва да се разглежда като включващ определянето на „наказателно обвинение“, следва да се изследват следните критерии: 1) класификацията на производството в националното право; 2) същността на престъплението и 3) естеството и степента на тежест на предвиденото наказание.

2.4. Тъй като целта на член 6 от Конвенцията е да защити дадено лице по време на целия наказателен процес, и тъй като формалното привличане като обвиняем може да бъде направено на сравнително напреднал етап от разследването, е необходимо да се намери критерий за започване на наказателно производство, който да е независим от реалното развитие на процедурата по конкретния случай.¹⁰ В решение по делото *Simeonovi v. Bulgaria*, Голямата камара на ЕСПЧ извежда, че „наказателно обвинение“ съществува от момента, в който лицето е официално уведомено от компетентния орган за твърдението, че е извършило престъпление, или от момента, в който положението му е било съществено засегнато от действията, предприети от властите в резултат на подозрение срещу него.¹¹ В § 111 от същото дело, ЕСПЧ посочва, че лица арестувани по подозрение, че са извършили престъпление, както и лица, разпитвани за участието си в деяния, които представляват престъпление, могат да се смятат за обвинени в престъпление“ и да претендират защита по чл. 6 от Конвенцията, независимо от това, че все още не са формално привлечени като обвиняеми.

2.5. Друг пример, който много добре илюстрира ключовото значение на началния момент на „наказателното обвинение“ е делото *Yankov and Others v. Bulgaria*.¹² В разглеждания случай, развил се по време на действието на вече отменения Наказателно-процесуален кодекс (НПК) от 1974 г., част от жалбоподателите са заловени от полицията с откраднати стоки, след което са разпитани. По време на разпита, жалбоподателите правят самопризнания. Разпитите са проведени на 27.08.1993 г. и на 02.09.1993 г. Тези признания са част от материалите по дознание № 582/93, въз основа на което им е повдигнато обвинение за кражба повече от 8 години по-късно – на 29 януари 2002 г. При тази фактическа обстановка, ЕСПЧ намира, че **положението на жалбоподателите е „съществено засегнато“ и те могат да се считат за „обвинени“ от момента, когато са разпитани от полицията и признават, че са извършили кражбата, а не от момента на формално повдигнатото обвинение.**

2.6. Изследването на гореописаните обстоятелства и преценката за това към кой момент съответното лице се счита за „обвинено“ и субект на гаранциите на член 6 от Конвенцията е от изключителна важност за цялостната справедливост на наказателния процес и илюстрират, че макар и в националната доктрина и практика да се приема, че фигурата на обвиняемия не е фактическа, а процесуална¹³, може да бъде

⁸ Engel and Others v. the Netherlands (Article 50), 23 November 1976, §§ 82-23, Series A no. 22.

⁹ Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal [GC], nos. 55391/13 and 2 others, § 122, 6 November 2018.

¹⁰ Рейни Б. Маккормик П, Оуви К. Джейкъбс, Уайт и Оуви: Европейската конвенция за правата на човека. Осмо издание. С.: Сиела, 2024, с. 347, ISBN 978-954-28-4624-6.

¹¹ Simeonovi v. Bulgaria [GC], no. 21980/04, § 110, 12 May 2017.

¹² Yankov and Others v. Bulgaria, no. 4570/05, 23 September 2010.

¹³ Чинова М. Досъдебното производство по НПК. Теория и практика. С: Сиела, 2013, с. 96, ISBN 978-954-28-1305-7.

приет и обратния подход. Изложените стандарти за наличието на лице, обект на „наказателно обвинение“ са основополагащи и с преюдициален характер за следващата хипотеза, която ще бъде изследвана, а именно – обхвата на правомощието на държавните органи да ограничат гореописаните гаранции.

III. ПРАВОТО НА ДОСТЪП ДО АДВОКАТ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА НЕГОВОТО ОГРАНИЧАВАНЕ

3.1. НПК регламентира изрично „правото на достъп до адвокат“ в тази конкретна формулировка, която се използва в правото на ЕС и в КЗПЧОС. Въпреки това, правото на достъп до адвокат по същество е регламентирано като част от уреденото в чл. 15 от НПК принципно право на защита, както и като част от изброените в чл. 55 от НПК права на обвиняемия. Регламентацията на това право е конкретизирана чрез нормата на чл. 97 от НПК. Макар и наименувана „въстъпване на защитника в наказателното производство“, цитираната норма, тълкувана в цялост, по същество урежда, че дадено лице има право на защитник от момента на своето задържане или от момента, в който е привлечено като обвиняем. При използването на термина „право на достъп до адвокат“ в настоящата статия, следва да се има предвид точно този фактически състав.

3.2. Въпреки че според националното процесуално право отказът от принципно право на защита да е недопустим¹⁴, няма пречка обвиняемият във всеки момент на производството, освен в някои от хипотезите на абсолютно задължителна защита, да се откаже от защитник.¹⁵ Очевидно задължителен елемент при изложената хипотеза е волята на обвиняемия.

3.3. При противоположната хипотеза обаче, а именно – дерогиране на правото на достъп до адвокат на обвиняемия, по волята на държавните органи – липсва уредба в НПК. Изхождайки от систематичното тълкуване на нормите на кодекса и отчитайки специфичните особености при регламентирането на процесуални правила, както и вземайки предвид факта, че предмет на регулиране е потенциално ограничение на основни права, може да се направи извод, че ако законодателят е искал да регламентира правомощие за дерогация на правото на достъп до адвокат, то същото е щяло да бъде изрично уредено чрез съответна разпоредба. Следователно, това правомощие не би могло да се изведе по тълкувателен път, чрез *analogia legis*, *analogia iuris* или по друг начин.

3.4. Цитираната дерогация обаче е възможна, според практиката на ЕСПЧ. Тълкувайки член 6 от КЗПЧОС, Съдът отбелязва, че ограничение на правото на достъп до адвокат може да бъде допустимо, но само при спазване на следните условия: (1) ограничението е изрично предвидено в закона, (2) налице са „убедителни причини“ и (3) при извънредни обстоятелства, (4) които са от временно естество и (5) се основават на индивидуална преценка на конкретните обстоятелства по случая.¹⁶

¹⁴ Чинова М., Митов Г. Кратък лекционен курс по наказателно-процесуално право. С.: Сиела, 2021, с. 86, ISBN 978-954-28-3414-4.

¹⁵ Чл. 96, ал. 1 от НПК: „Обвиняемият може във всеки момент на производството да се откаже от защитник, освен в случаите на чл. 94, ал. 1, т. 1 - 3 и 6. На обвиняемия се разясняват последиците от отказа от защитник (...)“.

¹⁶ *Dimitar Mitev v. Bulgaria*, no. 34779/09, § 61, 8 March 2018; *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* [GC], nos. 50541/08 and 3 others, §§ 249-274, 13 September 2016.

3.5. В решението по дело *Dimitar Mitev*, ЕСПЧ е имал възможността да разгледа описаните стандарти в контекста на българско наказателно производство, развило се по реда на НПК. Съдът приема, че в конкретната хипотеза, непредоставянето на право на достъп до адвокат на г-н Митев е довело до безвъзвратно накърняване на цялостната справедливост на наказателното производство. За да стигне до този извод, ЕСПЧ отбелязва, че в българския процесуален закон липсва разпоредба, която да урежда ограничаване на правото на достъп до адвокат и взема предвид обстоятелствата, че (1) на г-н Митев не бил осигурен адвокат по време на направеното самопризнание, което впоследствие е използвано за осъждането му за убийство, както и че (2) не е доказано той по собствена воля да се е отказал от правото на адвокат. С оглед на тези обстоятелства, ЕСПЧ намира нарушение на чл. 6 §§ 1 и 3 (с) от Конвенцията.¹⁷

3.6. Дерогация на правото на достъп до адвокат намира регламентация и в правото на ЕС. Съгласно релевантните за настоящата статия части на член 3 от Директива 2013/48/ЕС¹⁸ със заглавие „Право на достъп до адвокат в наказателното производство“:

„2. Заподозрените или обвиняемите имат право на достъп до адвокат без неоправдано забавяне. Във всички случаи заподозрените или обвиняемите трябва да имат достъп до адвокат, считано от настъпването на по-ранния от следните моменти:

а) преди да бъдат разпитани от полицията или от друг правоохранителен орган или от съдебен орган; (...)

в) без неоправдано забавяне след задържането;

3. Правото на достъп до адвокат включва следното:

а) държавите членки гарантират, че заподозрените или обвиняемите имат правото да се срещат насаме и да осъществяват връзка с представляващия ги адвокат, включително преди разпита от полицията или от друг правоохранителен орган или от съдебен орган;

б) държавите членки гарантират, че заподозрените или обвиняемите имат право техният адвокат да присъства и да участва ефективно по време на разпитите им. (...)

6. При изключителни обстоятелства и само в досъдебната фаза държавите членки могат да използват временна дерогация от прилагането на правата, предвидени в параграф 3, доколкото това е обосновано предвид конкретните обстоятелства по делото от една или повече от следните наложителни причини:

а) при неотложна необходимост да се предотврати настъпването на тежки неблагоприятни последици за живота, свободата или физическата неприкосновеност на лице;

¹⁷ Пак там, §§ 56-72.

¹⁸ Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, Официален вестник на Европейския съюз, № ОВ L 294, 6.11.2013, р. 1–12.

б) когато е наложително предприемането на незабавни действия от страна на разследващите органи, за да се предотврати сериозно възпрепятстване на наказателното производство.“

3.7. Прави впечатление, че подходът в Директивата е идентичен с този на ЕСПЧ. Това е напълно очаквано и оправдано предвид взаимодействието между ЕСПЧ и СЕС и предвид обстоятелството, че в предварителните съображения на Директивата изрично е уредено, че:

„(50) Държавите членки следва да гарантират, че при оценката на обясненията на заподозрените или обвиняемите или на доказателствата, придобити в нарушение на правото им на адвокат, или в случаите, в които е разрешена дерогация от това право в съответствие с настоящата директива, се зачитат правата на защита и справедливостта на производството. Във връзка с това следва да бъде взета предвид практиката на Европейския съд по правата на човека, според която правата на защита биха били по принцип необратимо накърнени, когато уличаващи обяснения, направени по време на полицейския разпит без достъп на лицето до адвокат, бъдат използвани за постановяване на осъдителна присъда.

(53) Държавите членки следва да гарантират, че разпоредбите на настоящата директива, когато те съответстват на гарантирани в [КЗПЧОС] права, се прилагат в съответствие с правата, предвидени в [КЗПЧОС] и доразвити от практиката на Европейския съд по правата на човека.“

3.8. Съдът на Европейския съюз (СЕС) също е имал възможността да изследва възможността за приложение на цитираната дерогация в контекста на българско наказателно производство в Решение от 14 май 2024 г. по дело Стачев, С-15/2024, ECLI:EU:C:2024:399. Преюдициалното запитване е отправено то Софийски районен съд (СРС), който изменя на мярка за неотклонение „задържане под стража“ на обвиняемия в по-лека, тъй като намира, че правото му на достъп до адвокат е нарушение. Определението му обаче е отменено от Софийски градски съд, който приема, че не е налице такова нарушение, като се позовава на разпоредбата на член 3, т. 6, буква б) от Директива 2013/48, уреждаща възможност за временна дерогация от правото на достъп до адвокат при изключителни обстоятелства. Впоследствие СРС сезира СЕС, който да даде отговор на въпроса дали описаната разпоредба от Директивата директен ефект в съответната държава членка на ЕС, при условие че посочената разпоредба не е транспонирана в националното ѝ законодателство. СЕС приема, че:

„51. когато по съдържанието си разпоредбите на една директива са безусловни и достатъчно точни, частноправните субекти могат да се позовават на тях пред националните съдилища в спорове с държавата, ако тя не е транспонирала в срок директивата в националното право или ако я е транспонирала неправилно (...) Не може обаче една директива сама по себе си да поражда задължения за частноправен субект и следователно тя самата не може да му бъде противопоставяна. (...)

52. В случая е достатъчно да се констатира, че с член 3, параграф 6, буква б) от Директива 2013/48 не се установява право, на което частноправен субект да може да се позове срещу държава членка, но затова пък се допуска държавите членки да предвидят дерогация от прилагането на правото на достъп до адвокат при изключителни обстоятелства. Следователно (...) при липсата на транспони-

ране на тази разпоредба даден публичен орган не може да се позове на нея по отношение на заподозрян или обвиняем.“

3.9. СЕС потвърждава последователната си практика относно това, че частните субекти могат да се позовават директно на определени директиви, които уреждат конкретни права, но не са транспонирани в националното законодателство. Държавните органи обаче не могат да обосноват свое неуредено в националното законодателство правомощие, чрез инвокирането на разпоредба от директива, която ограничава уредено в нея субективно право. Този подход на СЕС е напълно логичен и обоснован, и следва да бъде споделен, с оглед на всичко изложено по-горе.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

4.1. Законосъобразната намеса от държавните органи в гарантираните на национално и европейско ниво основни права на човека, каквото безспорно е правото на защита, може да бъде единство когато е предвидена в закона и преследваща по-висша общественооправдана цел по най-щадящия начин за лицето, търпящо съответните ограничения. Разкриването на престъплението, разобличаването и осъждането на виновния, обуславящи тази „по-висша цел“, не биха били обществено оправдани, ако са извършени чрез методи на заобикаляне и нарушаване на закона.

4.2. Предвид методите на действие на правоохранителните органи, ясно илюстрирани в разгледаните решения на СЕС на ЕСПЧ, липсата на уредба за дерогиране на правото на достъп до адвокат в националното процесуално право е напълно оправдана. Това е така, защото подобна уредба би отворила вратата за множество злоупотреби, оправдани с бланкетна „неотложна необходимост“.

4.3. Поставените проблеми биха намерили своето решение единствено в свят, в който у правоохранителните органи е изградена **култура** за гарантиране и уважаване на правото на защита на всички заподозрени и обвиняеми лица, която да има явен превес над заобикалящите закона практики. Единствено тогава тези основни права на лицата, обект на наказателно обвинение биха били напълно защитените.

Литература:

1. Харис Д., О’Бойл М и др. Право на Европейската конвенция за правата на човека. С.: Сиела, 2015, ISBN 978-954-28-1728-4.
2. Рейни Б. Маккормик П, Оуви К. Джейкъбс, Уайт и Оуви: Европейската конвенция за правата на човека. Осмо издание. С.: Сиела, 2024, ISBN 978-954-28-4624-6.
3. Чинова М. Досъдебното производство по НПК. Теория и практика. С: Сиела, 2013, ISBN 978-954-28-1305-7.
4. Чинова М., Митов Г. Кратък лекционен курс по наказателно-процесуално право. С.: Сиела, 2021, ISBN 978-954-28-3414-4.